

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากปัจจุบันกระแสนิยมของโลกหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องสุขภาพเป็นอย่างมาก และสปาเป็นส่วนหนึ่งที่กำลังอยู่ในกระแสความนิยมของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ สำหรับประเทศไทย มีการส่งเสริมเพื่อสุขภาพเกี่ยวกับนวดแผนไทย สมุนไพรไทย และการบำบัดรักษาทางธรรมชาติ อีกทั้งการมีศิลปวัฒนธรรม และการบริการอันน่าประทับใจ ซึ่งได้รับการยอมรับจากผู้คนทั่วโลก ทำให้นักท่องเที่ยวต่างชาติให้ความสนใจใช้บริการเป็นจำนวนมาก ปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุนให้ธุรกิจสปาเติบโตอย่างรวดเร็วในประเทศไทย คือ การนวดแผนไทย และสมุนไพรไทย ซึ่งสามารถปรับประยุกต์เข้าได้กับสปาของตะวันตกได้ เป็นการผสมผสานระหว่างศาสตร์การดูแลสุขภาพแบบตะวันตก กับภูมิปัญญาไทยแบบประยุกต์ หรือที่แพทย์แผนไทยเรียกว่า “ไทยสปา”

ส่วนสปาแบบไทย หรือที่เรียกว่า “ไทยสบาย” เป็น สปาที่ใช้ภูมิปัญญาชุมชน, ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการให้บริการ โดยเฉพาะซึ่งเน้นการจัดบรรยากาศให้เป็น บ้าน และสวนในอดีต (แพทย์แผนไทย, 2545) สำหรับล้านนาสปาในจังหวัดเชียงใหม่ จึงควรมีการใช้ภูมิปัญญาชุมชน เป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญในการบริการ ทั้งภูมิปัญญาทางการดูแลสุขภาพ และภูมิปัญญาทางด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งในอดีตชาวล้านนามีวิถีดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและเชื่อดั้งเดิมทางศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้วิถีชีวิตดังกล่าวก่อให้เกิดองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และศาสนา สัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2547)

สภาพการณ์ในปัจจุบันของล้านนาสปา ในจังหวัดเชียงใหม่ เราไม่อาจจะหลีกเลี่ยงกระแสโลกาภิวัตน์ไปได้ นักวิชาการทางแนวคิดดังกล่าวได้กล่าวไว้ว่า “จงคิดคำนึงอย่างโลกาภิวัตน์ แต่จงปฏิบัติอย่างท้องถิ่นนวัตกรรมให้จงได้” การขาดขาดเอกสาร, ตำรา, งานวิจัยพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง ด้านการบริการ โดยใช้ภูมิปัญญาทางการดูแลสุขภาพ และด้านการออกแบบล้านนาสปา โดยใช้ภูมิปัญญาทางด้านที่อยู่อาศัย จึงส่งผลให้รูปแบบของสปาแบบล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ เติบโตรวดเร็วแบบไร้ทิศทาง โดยในจังหวัดเชียงใหม่ ปี 2546 มีสปาจำนวนเพียง 4 แห่ง ที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้กับสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคเหนือ (ททท.ภาคเหนือ, 2546) ปัจจุบันมีสปา

เกิดขึ้นมากกว่า 30 แห่ง (สมาคมไทยล้านนาสถาปัตย์, 2549) เทียบเป็นอัตราการเจริญเติบโตร้อยละ 250 ต่อปี และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

อีกทั้งการขาดความรู้, ความเข้าใจในการออกแบบอย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น มีการนำรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา มาใช้อย่างไม่ถูกต้องเหมาะสม (ดวงจันทร์ อาภาวิชชุรัตน์ เจริญเมือง, 2547) หรือการนำเอาแนวทางการออกแบบที่ได้รับความนิยม เช่น สไตล์บาห์ลี มาใช้สร้างอัตลักษณ์ในการออกแบบล้านนาสถาปัตยกรรมจังหวัดเชียงใหม่ (วัลลวิ ดันติกาญจน์, 2547) เป็นต้น ทำให้ขาดการสร้างสรรค์และการพัฒนางานออกแบบอย่างถูกต้องเหมาะสม สำหรับการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2541)

การศึกษา การออกแบบล้านนาสถาปัตยกรรม โดยใช้สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ เป็นการศึกษากิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นภูมิปัญญาทางด้านการดูแลบำบัดสุขภาพ การศึกษากิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบสถาปัตยกรรมทางด้านองค์ประกอบ และคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพื่อใช้เป็นกิจกรรมการบริการแบบล้านนาสถาปัตยกรรม และการศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ที่เป็นภูมิปัญญาทางด้านการอยู่อาศัย รวมถึงการศึกษาที่ว่าง (Space) การดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ แล้วจึงนำมาทำการออกแบบทางล้านนาสถาปัตยกรรม โดยใช้สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ พร้อมประเมินคุณค่าด้วยการสอบถามด้านความพึงพอใจกับผู้ใช้บริการสถาปัตยกรรม เพื่อเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งทางด้านการดูแลบำบัดสุขภาพ และทางด้านการอยู่อาศัย สำหรับการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเชียงใหม่ อย่างเป็นระบบ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

จากประเด็นปัญหาของงานวิจัยข้างต้น มุ่งศึกษา การออกแบบล้านนาสถาปัตยกรรม โดยใช้สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ จึงได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1.2.1 เพื่อหาความสัมพันธ์ ทางด้านองค์ประกอบและคุณลักษณะ ระหว่างกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา กับกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบสถาปัตยกรรม

1.2.2 เพื่อหาความสัมพันธ์ ทางด้านที่ว่าง (Space) ระหว่างกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

1.2.3 การออกแบบล้านนาสถาปัตยกรรม โดยใช้ที่ว่าง (Space) ทางกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

- กิจกรรมการบำบัดสุขภาพแบบล้านนามีความสัมพันธ์ทางองค์ประกอบและคุณลักษณะ กับกิจกรรมการบริการสุขภาพแบบสปา และที่ว่างทางกิจกรรมการบำบัดสุขภาพแบบล้านนาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ มีความเหมาะสมสำหรับการ ออกแบบล้านนาสปา จังหวัดเชียงใหม่

1.4 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับ การออกแบบล้านนาสปา โดยใช้สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ในครั้งนี้ การศึกษาได้แบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ ดังต่อไปนี้

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่

ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ จากการสำรวจและค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่น ในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ช่อง, หลอดข้าว, ต่อม่น้ำ, บ่อน้ำ, สวนบ่อน้ำ, สวนบันได ฯลฯ โดยได้ทำศึกษาเรือนที่มีอายุ ตั้งแต่ 30-70 ปี ในขอบเขตพื้นที่ 8 อำเภอ ดังนี้

1. อำเภอเมือง
2. อำเภอสันทราย
3. อำเภอสารภี
4. อำเภอแม่ริม
5. อำเภอสันกำแพง
6. อำเภอดอยสะเก็ด
7. อำเภอหางดง
8. อำเภอสันป่าตอง

โดยมีระยะรัศมีห่างจากศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ประมาณ 30 กิโลเมตร รวมเรือน ที่ทำการศึกษาประมาณ 70 หลัง

ตารางที่ 1.1 แสดงข้อมูลการศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ประมาณ 70 หลัง

สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่น	จำนวน/หลัง	องค์ประกอบสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่								
		ตัวเรือน	ศาลเจ้าที่	หอผีปู้ย่า	หลองข้าว	ตอมอาบน้ำ	ก้างเฟือง	ผามวัว, โรงวัว	ส้วม	บ่อน้ำ
อ. เมือง	5	/			/				/	/
อ. สันทราย	11	/			/	/		/	/	/
อ. สารภี	3	/			/		/		/	/
อ. สันป่าตอง	13	/			/	/		/	/	/
อ. สันกำแพง	4	/			/				/	/
อ. แม่ริม	9	/	/		/		/		/	/
อ. หางดง	10	/	/	/	/	/		/	/	/
อ. ดอยสะเก็ด	15	/	/	/	/	/		/	/	/

จากตารางที่ 1.1 พบว่า สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ ที่มีองค์ประกอบทางกายภาพตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา จำนวน 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง อำเภอสันทราย และอำเภอดอยสะเก็ด โดยการศึกษาในครั้งนี้ทำการศึกษาในเขต 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสันทราย, อำเภอดอยสะเก็ด จำนวน 10 หลัง

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหาการศึกษา

การศึกษา การออกแบบบ้านนาสปลา โดยใช้สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกต สัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การจำแนก การเปรียบเทียบความเหมือน, ความแตกต่าง และการวิเคราะห์ส่วนประกอบ (สุภางค์ จันทวานิช, 2522) โดยสามารถแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้ ได้แก่

- 1). กิจกรรมการบำบัดแบบสปลา และกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบบ้านนา
- 2). สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่
- 3). ที่ว่างทางกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบบ้านนาที่สัมพันธ์กับลักษณะ

สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ได้กิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา ที่สัมพันธ์ทางด้านองค์ประกอบและคุณลักษณะ กับกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบสปา

1.5.2 ได้ที่ว่าง (Space) ทางกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

1.5.3 ได้การออกแบบล้านนาสปาโดยใช้ ที่ว่าง (Space) ทางกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

1.6 นิยามศัพท์

กิจกรรมสปาเพื่อสุขภาพ หมายถึง การประกอบกิจการที่ให้การดูแลและเสริมสร้างสุขภาพ โดยบริการหลักที่จัดไว้ประกอบด้วย การนวดเพื่อสุขภาพและการใช้น้ำเพื่อสุขภาพ อาจมีบริการเสริมประกอบด้วย เช่น การอบเพื่อสุขภาพ การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ โภชนบำบัดและการควบคุมอาหาร ตลอดจนแพทย์ทางเลือกอื่นๆ (กระทรวงสาธารณสุข, 2545)

การดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา หมายถึง องค์ความรู้ในการป้องกันดูแลรักษาสุขภาพของชาวล้านนาหรือภูมิปัญญาหมอเมือง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมกันมาช้านาน วิธีการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของชาวล้านนาเชื่อมโยง สัมพันธ์กันกับระบบย่อยอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นระบบ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว การศึกษา วัฒนธรรม ความเชื่อ และศาสนา เหล่านี้ล้วนเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2547)

เรือน หมายถึง ที่พักอาศัย หรือที่กำบังเพื่อพำนักอาศัย ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออาศัยกินอยู่หลับนอนและหลีกเลี่ยง ทั้งปกป้องกันภัยอันตรายจากความบีบคั้นของสภาพแวดล้อมจากภายนอก (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2540)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง รูปแบบอาคารที่ชาวบ้านสร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่น และเน้นเอาเฉพาะอาคารประเภทพักอาศัยคือตัวเรือนนั่นเอง ซึ่งรูปแบบย่อมมีลักษณะแปลกแยกแตกต่างกันไปตามลักษณะของวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2540)

เรือนพื้นถิ่น หมายถึง ที่พักอาศัยที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออาศัยกินอยู่หลับนอนในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันตามลักษณะของวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจจะพัฒนาไปจากเดิม โดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2540)

ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ของเรือนพื้นถิ่น หมายถึง ลักษณะและรูปแบบ ขององค์ประกอบต่างๆ บริเวณรั้วและบริเวณอาณาเขตของสภาพแวดล้อมภายนอกของตัวเรือน ที่เป็นสิ่งก่อสร้าง ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่น ที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2540)

1.7 วิธีการวิจัย

1.7.1 ขั้นตอนและวิธีการในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย

- ข้อมูลภาคเอกสาร ประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมของสถาปนิก ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมของการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา และข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่
- ข้อมูลภาคสนาม ประกอบไปด้วย ลักษณะกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกต จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา
- ข้อมูลภาคสนาม ประกอบไปด้วย สภาพแวดล้อมของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ จากการสำรวจทางกายภาพจากภาพถ่าย การสำรวจจริงวัดและจัดทำรายละเอียดลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่น

1.7.2 ขั้นตอนและวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย

- #### 1.7.2.1 กิจกรรมการบำบัดแบบสถาปนิก และกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา
- การจำแนกกิจกรรมการบำบัดแบบสถาปนิก จากข้อมูล เอกสาร ตำรา วิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - การจำแนกกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบล้านนา จากข้อมูล เอกสาร ตำรา วิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสังเกต
 - การเปรียบเทียบความเหมือน, ความแตกต่างทางองค์ประกอบ และคุณลักษณะระหว่างกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนากับกิจกรรมการบำบัดแบบสถาปนิก ด้วยการสัมภาษณ์
 - การวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของที่ว่างทางกิจกรรมการดูแลบำบัดสุขภาพแบบล้านนา

1.7.2.2 สภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

- การจำแนกสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ จากข้อมูลเอกสาร ตำรา วิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสังเกต
- การเปรียบเทียบความเหมือน, ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมทางกายภาพเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่
- การวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของเรือน และลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือน

1.7.2.3 ที่ว่างทางกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบล้านนาที่สัมพันธ์กับลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่

- การเปรียบเทียบความเหมือน, ความแตกต่าง ระหว่างที่ว่างทางกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบล้านนาที่สัมพันธ์กับลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ โดยใช้สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
- การออกแบบลานนวดสปาโดยใช้ ที่ว่าง(Space) ทางกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบล้านนาสปา และสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ โดยใช้โปรแกรม Auto Cad, Autodesk 3ds Max และ Photo Shop ในการออกแบบ
- สร้างแบบสอบถามความพึงพอใจ ทางด้านกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบล้านนา, ที่ว่างทางกิจกรรมการดูแลสุขภาพแบบล้านนา และลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นเชียงใหม่ ที่ใช้ในการออกแบบลานนวดสปา กับกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้บริการสปาในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อประเมินและสรุปผล
- สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้